

⁶ Bakos: i. m. 137.

⁷ Szerző megjegyzése: egy nyolcoldalas újság akkor 4000 koronába került.

⁸ Ismereteim szerint abban az időben csak a Szegeden szolgálatot teljesítő Kovács Endre repülő főhadnagy, Korányi Lajos volt századírnok és az ejtőernyőzést artista mutatványként is kezelő, a bevételt megélhetésére fordító, az 1924 nyarán induló Perlei Lajos tartalékos repülő főhadnagy tudta volna teljesíteni. A Hadróát a belügyminiszter 1929 elején feloszlatta, és helytte létre-

hozták a Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szervezetét, a HONSZ-t.

⁹ Ekkor már nem a SZKEB, a (Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottsága) felügyelte hazánk légterét. A párizsi egyezményt követően a Légügyi Ellenőrző Bizottság megszűnt és a magyar kormány magára vállalta a légi tevékenység nyilvántartását „a katonai repülés tilalmának fenntartása mellett”, illetve annak évenkénti jelentését a Népszövetségnek.

Folytatjuk

M E S S Z E L Á T Ó

ALÁCS ATTILA

Sába királynő országa – Jemen

(2. rész)

Az „arabok” az iszlám előtt

„A természeti viszonyokhoz hasonlóan az emberi kultúra is nagyon változó. Még Dél-Arábiában a monszun áztatta termékeny fennsíkon a belterjes művelés anyagi jólétet és állami szervezetet hozott létre, addig északon a pusztá beduinjai hasukon fekvé aludtak és szíjjal szorították össze hasukat, hogy ne érezzék az éhség mardosását.” (Germanus Gyula)

Sem az ország történetét felvilágosító felirat, sem szájhagyomány nem ékesítik ki azon adatokat, melyeket e nemzet régi történeti kapcsolatairól egyéb népek irodalmából meríthetünk.

Dél-Arábia mintegy fél millió km² kiterjedésű, kedvező életkörülményeket biztosító, változatosan tagolt terület, ahol viszonylag korán létrejöttek rabszolgatartó államalakulatok. Lakóik a dél-arab, ősi szemita (sábai himjarita) nyelvet beszéltek. Az e

nyelvet beszélő arabok városlakó földművelők, kézművesek, kereskedők voltak, akik Jemenben és Hadramautban éltek.

Az ősi törzsi rendszerek

Dél-Arábiában a törzseknek két különböző típusa alakult ki: az alföldi törzsek és a

A JEMENI FÉRFIAK KEDVENC DÉLUTÁNI ELFOGLALTSÁGA A KATRÁGÁS...

felföldi törzsek. Az alföldi törzsek a hegyvidékek völgyeiben és a sivataggal szomszédos területeken éltek. A rendszertelen és kiszámíthatatlan monszun nem biztosított elegendő csapadékmennyiséget egy intenzív termelési alapú mezőgazdaság ellátásához és annak nyereséges fenntartásához. A körülmények a hirtelen lezúduló, nagymennyiségű víz feltartóztatását, gátak közé szorítását, mérsékelt, takarékos vízgazdálkodást, csatornarendszerek építését és – nem utolsósorban – óriási szervezettséget igényeltek. Az alföldi törzsek nagy létszámúak voltak tényleges állami szervezettséggel. A felföldi törzsek a hegyvidékeken és a belső platókon éltek. Ezeken a területeken a természetes környezet sokkal biztonságosabb, kiszámíthatóbb volt. A termőterületek korlátozott méretűek ugyan, de az aránylag magas csapadékmennyiség bőséges, magas színvonalú földművelő kultúrát teremtett.

A társadalmi szervezet is eltérő képet mutat az alföldi és a felföldi törzsek egymás közötti viszonyában. „Az alföldi törzseknél a társadalmi szervezet fontos vonása, hogy a törzs sokkal inkább a családi kapcsolatokra épül, mint a területi birtoklásra. Ezzel szemben a felföldi törzseket kizárólag a földbirtoklás rendszere határozta meg. Ennek is pusztán a természeti körülmények alkotta szélsőségek az okozója, ugyanis az alföldi törzsek sokkalta kiszolgáltatottabbak bármilyen környezeti változásnak, mert a terület, ahol éltek, védtelenebb, sebezhetőbb egy esetleges külső támadással szemben, ellentétben a hegyvidékeken élő törzsekkel.

Nem is meglepő, hogy az alföldön élő törzsek jól kiépített, 400×400 méteres kőfallal körülvett városokban éltek, és 200 km² területen végeztek öntözéses termelő gazdálkodást. A népsűrűség igen meglepő, 1000 fő/km². A felföldiek törzsei viszont föderációban/konföderációban éltek egymás mellett, nagy, kb. 3000-5000 km²-es területeken, alacsony, alig 10 000-20 000-en.

Ezek az adatok is jól mutatják: kis terület, nagy populáció erős állami szervezettséggel; nagy terület, kis lakosság jól strukturált törzsi szervezettséggel.

Az Arábiában élő arabok, így a délen lakó jemeniták legjellemzőbb tulajdonsága az *individualizmus* :– számukra a közösség a törzs; ezen kívül minden és mindenki ellenség, portya-tárgy. Ezt a kiegészítő gazdaságot a sivatagi élet kíméletlenül szélsőséges körülményei alkották ilyenné. „A sivatag, ahol a harci szellem, állandó lelkiállapot, a potyázás az igazi férfifoglalatosságok egyike: a legelőkért és vízért való éles harc a sivatagi népet hadban álló törzsekre választotta szét.

Ilyen életkörülmények között nem csoda, ha a szokásjogok is igen nagy abszurditást tükröznek a nem törzsbeliékkal, idegekkel szemben. Ha valaki túléli a reá leselkedő veszedelmet az arabiai homoktenger kietlen, élet-halál törvényei között, nem esik áldozatul rablásnak, vagy nem lesz portya tárgya, hanem épségben megérkezik egy törzs szállásterületére, az az egyén vagy egyének a legnagyobb vendégszeretetet élvezik széles e világon. Furcsa mód, ha egy beduinhoz idegen vetődik, és annak vendégszeretetét élvezzi, talán neki is feltűnhet, hogy a sivatagban ez a legszentebb dolog – a vendégszeretet. Szent és sérthetetlen!

A dél-arab államok

A Krisztus előtti II–I. évezred fordulóján a túlélők (bákija) egyik ága, az igazi arabok (aribá) utódai, akiket később jemenitáknak nevezünk a Hedzsász-hegység, a Rub al-Káli sivatag valamint a Vörös-tenger közé eső, nagyterjedésű térségben fejlett rabszolgatartó államok sorát hozták létre. Az első ilyen államalakulat a mínai-sábai volt. Gazdagságukat biztosította fejlett mezőgazdálkodási kultúrájuk, messze földön

TARIM, A HITTUDÓSOK VÁROSA. FALAI KÖZÖTT VAGY KÉTSZÁZ MECSETBEN IMÁDKOZNAK ALLAHHOZ. AZ AL-MUDHAR MECSET VÁLYOGMINARETJE 30 MÉTER MAGAS

keresett luxuscikkeik, és stratégiai kereskedelmi helyzetük Egyiptom, Etiópia és India között. A mínai nép még Krisztus születése táján is létezett. Lakói ugyanazt a nyelvet beszélték, mint a sábaiak, a kettő között csak nyelvjárásbeli különbség volt.

A Sábai királyság Kr. e. 950-től 115-ig állott fenn. A sábai királyság és a mínai királyság története szorosan összefonódott

mintegy 300 éven keresztül, majd 650-től Sábai örökölte a mínai királyságot, ezt követően pedig korlátlan ura lett Dél-Arábiának. Az első korszakban 950–650-ig a papkirályok uralkodtak az ország felett, címük Mukarrib Saba volt. E korszak idején 17 király viselte ezt a címet, és az állam szervezettsége folytán óriási erőket tudott mozgósítani. A VIII. század elején, Kr. e. 732-ben kezdték építeni 1200 méter tengerszint felett magasságban a máribi nagyátat, amely nem csak a mezőgazdasági kultúra magas fejlettségéről tanúskodik, hanem arról is, hogy a jemeniták a kereskedelmen és a földművelésen kívül a műszaki tudományokban is nagyon magas szinten álltak.

Kr.e. 650-től kezdődött a Sábai királyság második periódusa, ami egészen Kr.e. 115-ig tartott. Sába a minai királyság megöröklésével hatalmas terület birtokosa lett, ám a törzsi és társadalmi sok-

színűség a papkirályi hatalom gyengülését majd a végét jelentette.

Az uralkodókat megfosztják papkirályi tisztségüktől és felveszik a király (málik) címet: Málik as-sába. A királyság fővárosa Márib, amely körül Kr.e. 700 idején elkészül a gát (Szadd Márib).

Ahogy az uralmi rendszer bonyolultabbá vált, úgy a társadalom is egyre szövevé-

nyesebb képet mutatott: törzsi arisztokráciából, a tőle függő rétegektől, idegenekből és rabszolgákból állott. A föld a király, az arisztokraták és a templomok kezében volt, melyhez nagyszámú templomi szolgáló tartozott. Megerősödött a királyi hatalom: döntéseit már nem korlátozta a vének tanácsa, s a földet sem a közgyűlés osztotta fel, hanem a király adományozott földterületeket. Hatalma örökletessé vált.

Sába nemzetközi kereskedelme fokozódott. Nemcsak az itt termesztett illatszereket és egzotikumokat vitték ki, hanem az Indiából és Kelet-Afrikából tengeri úton érkező árucikkeket is itt rakták át a rendszeresen

induló tevékaravánokra, s a modernizált kuttakkal ellátott ősrégi karavánutakon eljutottak a föníciai, filiszteusok lakta és egyiptomi városokba.

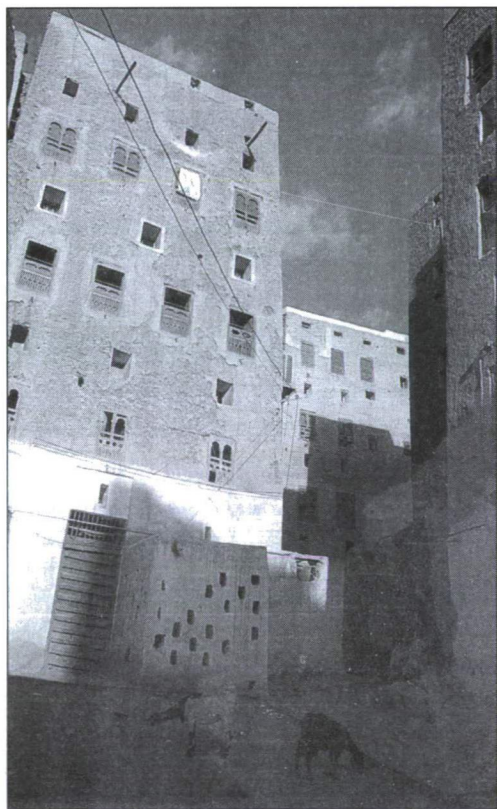
A Sába királyság Kr. e. 115-ig létezett: nincs adat, hogy mi okozhatta a királyi uralom végét, de a Himjarita királyság örökölte a Sábai trónt ami, minden bizonnyal, a Sábai dinasztia kihalását jelenthette. A Kr. e. 2. évszázad óta itt virágzott a *szabusok*, *minusok*, *katabánok* és *hadramútiak* birodalma, amelyeknek állami életéről a délarab felirati emlékek tanúskodnak.

A Himjarita királyság Kr.e. 115-től Kr.u. 300-ig állt fenn. Valószínű, hogy a himjarita dinasztia királyai Katabán uralkodói voltak, közeli rokonai a sábaiaknak, ezért a himjariták mint a legfiatalabb ág, örökölték a minai-sábai hatalmat. A hatalom uralmának megváltozása békés úton ment végbe, mert a kultúra, a földművelés, a kereskedelem változatlanul magas színvonalú volt időszámításunk kezdete idején. A főváros az Ádenből és Muzából, valamint a Hadramaut völgyéből induló utak találkozási pontján fekvő Záfár.

A himjarita dinasztia uralkodásának kezdetén rendkívül fontos esemény a délarabok egy részének átkelése a Bábel Mane nyugati oldalára, Kelet-Afrikába, az ősi Etiópiába.

Az egyetemes építőművészet csodálatos alkotásai keletkeztek Szánaában. A városlakók jemeniták, de főleg himjariták, a beduinok állandósuló betöréseinek megakadályozására megerősített palotákat, várakat építettek. A „várak földjén” is kiemelkedő impozáns építmény volt Glumdan vára, amely a Kr.e. 1. században épült. Granetből, a márványból emelt Ghumdan várának citadellája 20 emelet magas volt, és a király udvartartása a 20. emeleten volt.

Az első himjarita korszakkal véget is ér a dél arab birodalmak virágkora. Az egyiptomi és a római birodalom tehetősebb pol-

SHIBAM, A SIVATAGI „MANHATTAN” ÓVÁROSÁBAN MINTEGY 5000 LAKOS ZSÚFOLÓDOTT ÖSSZE. SZÁMUK AZONBAN CSÖKKEN, HÚSZ ÉVE MÉG HÉTEZREN VOLTAK

gárai egyre fokozottabban keresték a keleti termékeket, ami a dél-araboknál a termékek árainak megemelkedését jelentette. Ennek következménye, hogy II. Ptolemaiosz (Kr. e. 285–246) mindent megtett azért, hogy a dél-arab kereskedelmi monopóliumot megtörje. Első, ezirányú intézkedése során rendbe hozatta és megnyitotta a tizenhét évszázaddal korábban Szeszosztrisz fáraó által megépített, Nílus–Vörös-tengeri csatornát. Ezzel az egyiptomi hajók a Földközi-tengeről és a Nílusról közvetlenül eljuthattak Indiáig, ami a sábai himjarita kereskedelem végének kezdetét jelentette. Róma miután a Kr. e. I. században megszerezte Egyiptomot, hasonló kereskedelmi politikát folytatott, s hamarosan arra is rájöttek, hogy azon termékek közül, amelyeket kizárólag arab termékeknek hittek, több nem arab eredetű volt. A görög és római kereskedők Etiópiából, Szomáliából és Indiából közvetlenül hozták áruikat, ami Dél-Arábiában fokozatos gazdasági, politikai hanyatláshoz vezetett.

Kr. u. 300 körül a dél-arab uralkodók a „Saba, Rajdán, Hadramut, Jamamát király” címet vették fel, amelyhez hamarosan újabb cím járult: „és a hegyekbeli és tihámai arabok királya” (Jamamát vagy Jamamak ekkor a déli, Tiháma a nyugati partokat jelentette Dél-Arábiában). Kr. u. 340 körül az ismét megerősödő abesszin birodalom megtámadta és elfoglalta Dél-Arábiát, s négy évtizeden keresztül megszerezte a hatalmat felette. 378-ban a himjarita uralkodóknak függetlenségüket sikerül visszaszerezniük, és 525-ig meg is tartják azt. Ez a korszak a második himjarita uralom időszaka, amelyben 9 király uralkodott.

A királyi cím elnevezése ekkor „tubbá” – ismertebb királyaik: Sammar Jaras, akiről a monda azt tartja, hogy a Dél-Arábiától északra eső területeket egészen Szamarkandig meghódította, a másik pedig a Perziát „meghódító” Abu-Karib Aszad Kámil

(384–423), kinek emléke már csak azért is él az arab kalandregényekben, mert ő volt az, aki felvette a zsidó vallást, s ezzel bebocsátotta Dél-Arábiába a kereszténységet és a judaizmust. Szintén a második Himjarita királyság alatt terjedt el a monoteizmus. A kereszténység és a judaizmus már igen korán gyökeret eresztett Dél-Arábiában, hiszen 356-ban II. Constantinus császár (340–361) megbízásából hivatalos egyházi küldöttség érkezett a dél-arabok felett uralkodó Abesszin helytartóhoz egy ariánus barát, Indus Theophilus-vezetésével. A keresztények Szíria felől vándoroltak be nagyobb arányban a 3. század kezdetétől.

A judaizmus minden bizonnyal előbb jelent meg és terjedt el Dél-Arábiában, mint a kereszténység. A zsidó vallás terjedésének

A HAJDANI DÉL-JEMEN LEGFONTOSABB TÖMEGKÖZLEKEDÉSI ESZKÖZE MA IS AZ IKARUSZ AUTÓBUSZ

oka kapcsolatban állt a római-zsidó háborút (66–70) követő zsidóüldözésekkel, bár a nevek alapján a dél-arab zsidók inkább judaizált arabok (örmények) voltak, mint Jeruzsálemből menekült héberek. Az V. század fordulójára a zsidó vallás olyan erőssé vált, hogy az utolsó himjarita király, Aszad Kámil dédunokája, Dhu-Nuvász már zsidó vallású volt.

A két vallás semmiféleképpen sem férhetett meg egymás mellett, aminek következményeképpen viszályaik erőszakos ellenségeskedéssé fajultak. Dhu-Nuvász és befolyásos környezete a helyi keresztényeket az abesszin keresztények gyűlölt uralmával azonosította, és 523 októberében Nadzsrán keresztényei között véres mészárlást rendezett. Dhu-Thalabán túlélte a mészárlást, és a hagyomány szerint Konstantinápolyba menekült I. Justinus bizánci császárhoz (518–527), aki az összes keresztények védelmezőjének tekintette magát, és követek útján rávette Kaleb ela asbeha abesszin négust a fegyveres beavatkozásra. A négus állítólag 70 000 katonát küldött Dhu-Nuvász ellen egy bizonyos Aráját nevű parancsnok vezetésével. 523 decemberében az abesszin csapatok győztek, s fokozatosan uralmuk alá hajtották az egész országot. Az utolsó összecsapásra 525-ben került sor, ami a teljes megsemmisítő vereséggel végződött – „Nuvász megsarkantyúzta a lovát, beugratott a tengerbe és soha többé nem látták” –, így ért véget Dél-Arábia függetlensége, s szűnt meg a második himjarita királyság.

525-től kezdetét vette a második abesszin uralom időszaka. Segíteni jöttek dél-arab hitsorsosaiknak, s hódítóként maradtak felettük mintegy fél évszázadig (525–575): azt a területet tartották uralmuk alatt, amelyről „őseik” származtak. Abrahah, az akszun alkirály új fővárosnak Szanáát tette meg, amelyben a kor egyik legcsodálatosabb katedrálisát építtette fel (az arab írók *al-Kálisznak* nevezték a görög *eklézsia* szó után).

Az új katedrálissal nemcsak a délarabok, hanem minden arab számára olyan szentélyt akart építeni, amely elvonja őket a pogány vallástól, és annak mekkai szentélyétől, a Kába-kő tiszteletétől. Mekka és az arab pogányok meghódításához a casus bellit a Kába-kultusz két hívének, két Fukajm törzsbeli pogány arabnak a katedrális megszenteltetésére bízta. 570-ben (vagy 571-ben) Abrahah büntető hadjáratot vezetett Mekka ellen. Az abesszin seregben lévő elefántok nagy hatást gyakoroltak a hedzsázi arabokra, akik addig még sohasem láttak ilyen állatot. Az abesszin hadsereget azonban himlő pusztította el.

Abrahah délarab uralmának nemcsak ez volt az egyetlen megpróbáltatása, ugyanis 542 körül átszakadt a máribi gát. Az utolsó gátszakadás mindent elpusztító legendája azonban a gazdasági és társadalmi okok összességének számbavételét helyettesítő kényelmes arab hagyomány, hiszen eszerint nem a másoktól elszenvedett politikai és gazdasági vereségsorozat vezetett a bukáshoz, hanem a Sors.

A „gátszakadást” három évszázaddal megelőző természeti csapás több nagy dél-arab törzset északra vetett, így többek közt a későbbi eseményekben nagy szerepet játszó Gaszán, Kakhm, Tajji és Kinda törzseket.

A dél-arabok nagyrésze rendkívül terhesnek érezte az abesszin uralmat. A felszabadító „mozgalom” vezére a himjarita királyi család egyik sarja, Szaif ibn dhi Jazan lett, aki előbb Bizáncnál próbálkozott, majd a lakhmida királynál tett kísérletet Hirában, aki bemutatta hűbérurának, a szaszanida királynak Krésziphonban. Miután a délarabok többségéről (pogányokról és zsidókról) köztudott volt, hogy perzsa-pártiak, az uralkodó Vahraz parancsnoksága alatt mindössze 800 katonát küldött az abesszinok kiverésére 575-ben. A győzelem után közös perzsa-himjarita adminisztrációt vezettek be élén Szaif ibn dhi Jazannal, aki Ghumdán

ősi kastélyából kormányozta országát. Jemenből azonban perzsa satrapia lett: a dél jemeniek tehát csak gazdát cseréltek.

600-tól kezdve valóságos perzsa tartománynak látjuk a hajdani hatalmas Sába birodalmát. A nemzeti fejedelmek háttérbe szorulnak a perzsa helytartó mögött, aki Dél-Arábia fölött a tényleges uralmat gyakorolta. 628-ban azonban új fejezet kezdődött a dél arabok rendkívül mozgalmas történetében: Bádhán, Jemen ötödik perzsa satrapája felvette az iszlám vallást.

A déli arabság soha nem érzett nemzeti közösséget az északi arabsággal. Az arabság e két rétegének nem voltak közös hagyományai. A bibliai genealógiák és egyéb tudósítások is különbséget tesznek közöttük. Együtt történeti életet sosem folytattak. Életmódjukban, műveltségükben teljesen eltér-

SZANAA BAZÁRNEGYEDE, A SZUK LEGFÖLJEBB PÉNTEKEN ÉS A DÉLI IMA IDEJÉRE CSÖNDESEDIK EL.

nek egymástól. Ezért joggal szoktunk hozzá, hogy az iszlám előtti időkben Jemen nemzeteit a tulajdonképpen arabság köréből kirekesszük, és az arabokról szólván területük déli határának körülbelül a 18. szélességi fokot tekintjük. E különválást időszámításunk első századában egy fontos esemény szakította meg, az egyetlen, mely nem veszett ki az arab nemzet történeti tudatából. A Közép-Arábia sivatagjaiban kóborló törzsekre sokkal mélyebbre ható következményekkel járt, semhogy bármilyen kurta történelmi emlékezetükből nyom nélkül eltűnhetett volna, hiszen ezen esemény folytán új elemek ékelődtek a beduinok konzervatív társadalmába, új tényezők ékelődtek évezredekken át változatlan viszonyaik közé.

A sivatag népvándorlásának nevezhetők. Akár, mint maguk az arabok beszélik, egy pusztító áradás következtében, ami a kereskedő nép életfeltételeit felzavarta, akár, mint mások hiszik, országuk túlnépesedésének okából, az első évszázadban Arábia lakosságának tetemes része kivándorolt régi lakóhelyéről. Észak felé vették útjukat. Nagy részük állandóan megtelepedett Közép- és Észak-Arábiában, és az itt tanyázó törzsek számát gyarapította; mások még tovább is vándoroltak, egy ideig a Jordán keleti partján, innen továbbvándorolva pedig a Hauránban vetették meg lábukat, és e területen ősi dél-arab kultúrájuk nyomait azon építészeti emlékekben örökítik meg, amelyek maradványai (ghasszanida építészet) a modern műtörténetnek érdekes problémát nyújtottak. Itt sem állapodnak meg mindnyájan; egy részük Mezopotámiába, másik részük Észak-Syriába folytatja vándorútját. Az ottan tanyázó népek közt sikerült nekik is hatalomra vergődni, amott mint a szaszanidák vazallusai (a II. század közepe táján) a *lakhmida* arab dinasztíát (székvárosa Hira), itt Bizánc oltalma alatt a *ghasszanidák* birodalmát (székvárosa Palmyra) megalkotni, és az iszlám hódításáig fenntartani.

A déli arabok kivándorlása egyrészt a sivatag statisztikai viszonyaiban, másrészt az arabság hatalmi helyzetén nagy változásokat idézett elő. Hozzátehetjük, hogy nagy befolyással volt az arab nép művelődési állapotára is. A hirai és palmyrai udvarok a perzsa és görög műveltség hatása alatt állottak, és e körből nem csekély művelődési elem szivárgott át a sivatag lakói közé is.

A Közép-Arábiában megtelepedő dél-arab törzsek (*kahtaniták*; Kahtán a biblia Joktán) ugyan teljesen beolvadtak Arábiának, mint mondani szokták, *modarita* népességébe; felvették az arab beszéd azon módját, mely e vidékek dialektusait a dél-arabbal szemben külön nyelvegyéniséggé tette; teljesen beleélték magukat azon élet- és világfelfogásba, amellyel mint az észak-arab törzsek jellemével a következőkben megismerkedünk. Mindamellett az arab nép lelkében mindig elevenen működött és egé-

szen a mai napig is törhetetlenül él a tudat a Dél-Arábiából bevándorolt törzsek nemzeti különállásáról, a modariták és kahtanidák különbözőségéről.

E tudat a pogányság idején túl a khalifátus korszakában heves villongásoknak lett okozója az északi és déli arab törzsek között. Még Spanyolországba is – és mindenfelé, ahová az arab hódítás terjedt – elkísérte őket az északiak és déliek párharca, a hegemoniáért való versengése. De, ha északi arabokról szólunk, a déli arabokat, akik amazok területén megtelepedtek, már szintén beleértjük ezen, geográfiai alapon nyugvó elnevezésbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BENKE JÓZSEF: *Az arabok története*. Alexandria kiadó.

Nagy Képes Világtörténet. Budapest, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda.